АЙЗЕК АЗІМОВ
(США)

Малюнки А. Йовлєва

Сховище

ОПОВІДАННЯ

Як завжди, Майк Фостер почував себе в школі жахливо. Та сьогодні було важче, ніж звичайно. Доплівши водонепроникний кошичок, хлопчик випростався. Навскісні промені призахідного сонця освітлювали класну кімнату. Яскраво зеленіли дерева на пагорбах. У небі над містом ширяли патрульні літаки.

До парти нечутно підійшла вчителька, місіс Каммінгс.

— Ти вже закінчив, Фостер?

— Так, місіс Каммінгс,— з готовністю озвався він, показуючи кошичок.— Мені можна йти?

Учителька причепливо оглянула роботу.

— А як капкан? — вимогливо спитала вона.

Хлопчик пошукав у парті і дістав капкан для дрібних тварин.

— Готовий, місіс Каммінгс. І ножика також уже зробив.

Він показав їй блискуче й гостре, як бритва, лезо. Учителька взяла ніж і з сумнівом похитала головою.

— Лезо надто гостре. Краєчок відламається, тільки почнеш ним працювати. Піди в головну збройову лабораторію та подивись на ножі, що виставлено там. Зроби лезо не таким гострим.

— Місіс Каммінгс,— попрохав Майк Фостер,— чи можна мені зробити це завтра? Можна не зараз?

Та вчителька була невблаганна.

— Завтра треба братися до окопування. На ніж не буде часу.

— Буде,— намагався він її переконати.

— У тебе окопування виходить не дуже добре.— Місіс Каммінгс глянула на худенькі руки хлопчика.— По-моєму, тобі слід закінчити ніж сьогодні. А завтра ти проведеш цілий день у полі.

— Який сенс в окопуванні? — у відчаї вигукнув Майк Фостер.

— Усім треба вміти працювати лопатою,— терпеливо пояснила місіс Каммінгс. Почулося хихикання, та сердитий погляд учительки змусив дітей притихнути.

— Усі розуміють значення окопування? Коли розпочнеться війна, треба якнайглибше закопатися в землю, щоб вижити. Чи бачив хто-небудь з вас, як ховрашок підкопується під коріння дерев? Звірятко знає, що під землею воно може заховатися від небезпеки. Усі ми перетворимося на маленьких брунатних ховрашків. Нам треба також навчитися знаходити серед різних уламків потрібні речі, що залишаться після вибуху.

Майк неуважно слухав, пробуючи пальцем вістря ножа. А місіс Каммінгс, відійшовши від нього, пішла вздовж ряду парт. Дехто з учнів посміхався, та, охоплений відчаєм, Майк нічого не бачив. Окопування йому не допоможе. Коли полетять бомби, його одразу ж вб'є. Всі зроблені йому щеплення — в руки, стегна, сідниці — ні до чого. Майка Фостера вже не буде в живих, коли світ охопить смерч бактеріологічної

війни. В кожному разі, якщо ні... Він схопився й підійшов до столу вчительки.

— Дозвольте мені піти, місіс Каммінгс. Мені треба дещо зробити,— випалив він.

Учителька злісно стулила губи. Але вона стрималася, побачивши страх у очах хлопчика.

— Що сталося?

Майк мовчав. Учителька сердито постукала олівцем по столі.

Спостерігаючи цю незвичну сцену, діти перешіптувалися й хихикали.

— Тихше! — Учителька знову постукала олівцем по столі. Голос її трохи полагіднішав.— Фостер, у тебе не все гаразд з функціями. Зійди на перший поверх до психокліники. Погано, коли реакції порушені. Міс Гроувс охоче зробить усе, що треба, аби ти почував себе нормально.

— Ні,— уперто сказав хлопчик.

— То в чому ж річ?

Клас захвилювався. Хтось намагався відповісти за Фостера.

— Його батько — антиоборонець,— пояснили діти.— Крім того, він не записався до громадянської оборони. У них немає сховища. Його батько навіть не пожертвував на патрульні літаки. Вони взагалі від усього ухиляються.

— У вас немає сховища?! — Учителька здивовано підвела очі на занімілого хлопчика.

Майк заперечливо похитав головою. Від приниження й сорому йому відібрало мову.

— А де ж ви заховаєтесь?

— Усі сидітимуть у своїх сховищах,— кричали діти,— а він буде тут, нагорі. У нього навіть немає перепустки до шкільного сховища.

Місіс Каммінгс це приголомшило. Вона й гадки не мала, що хтось із учнів не має перепустки в добре обладнане підземне приміщення під школою. Та перепустку видавали тільки тим дітям, батьки яких брали участь у громадянській обороні і жертвували на озброєння. А якщо Фостерів батько антиоборонець...

— Він боїться сидіти тут,— кричали діти.— Він боїться, що наліт застане його тут, а всі сидітимуть у сховищі, де цілком безпечно.

...Майк повільно брів вулицею, глибоко засунувши руки в кишені й відкидаючи ногою темні камінчики, що лежали на тротуарі. Сонце вже заходило. Тупоносі ракети приміського сполучення вивантажували стомлених людей, які раділи, що повертаються додому. Щось заблищало на далеких пагорбах: це радіолокаційна вежа безгучно оберталася у вечірній темряві. Патрульні літаки все ще кружляли над головою.

Майк чув вигуки механічної радіогазети — війна, смерть, нова зброя, створена тут і за кордоном. Згорбившись, він плентав повз залізобетонні шкаралупи-житла: всі вони були схожі одне на одне. В сутінках світилися яскраві неонові вивіски: тут був діловий район; на вулицях рух і метушня.

За півкварталу від великої і яскравої неонової реклами Майк зупинився. Праворуч від нього було громадське сховище. Вхід — у вигляді тунелю з тьмяно освітленим турнікетом-автоматом. Плата за вхід — п'ятдесят центів. Якщо під час тривоги він буде на цій вулиці з п'ятдесятьма центами в кишені — він врятований. Майк частенько проштовхувався в громадські сховища під час навчальних тривог. Та були випадки, коли у нього не було п'ятдесяти центів. Тоді він стояв, охоплений німим жахом. А люди тим часом у паніці пробігали повз нього, переслідувані пронизливим виттям сирен.

Майк неквапливо попростував далі. Коли дійшов до величезних, залитих яскравим світлом демонстраційних залів фірми «Дженерал електронікс», він зупинився. Зали тяглися на два квартали й були освітлені з усіх боків. Стоячи коло вітрини, він, мабуть, тисячний раз вивчав виставлені там дивовижні речі, вигляд яких щоразу гіпнотизував його, примушував зупинитися.

У центрі величезного залу красувалася складна споруда, що являла собою сферу на опорах з герметичними шлюзами. На неї були наставлені прожектори. Реклама кричала про переваги цієї дивовижної конструкції, наче хтось брав їх під сумнів.

«У продаж надійшло новітнє антирадіаційне підземне сховище зразка 1972 року!

Зверніть увагу на такі особливості:

автоматичний ліфт, гарантований від перекосів; працює від автономного живлення;

тришаровий корпус з гарантією витримує п'ятикратне перевантаження без деформації;

системи опалення і охолодження працюють на атомній енергії;

триступінчаста система дезактивації продовольства і води;

система цілковитої обробки антибіотиками;

пільгові умови оплати».

Майк довго не міг одірвати очей від сховища. Воно було розраховане на повну автономність, такий собі світ у мініатюрі: власний агрегат освітлення і опалення, запас повітря, медикаментів і майже невичерпний запас продовольства. Перебуваючи в ньому, родина була убезпечена, не відчувала ніяких незручностей в умовах найжахливішого водневого чи бактеріологічного нападу.

Ціна — двадцять тисяч доларів.

Поки він мовчки споглядав цю переконливу виставку, один із продавців вийшов з магазину, щоб заскочити до кафе.

— Ну що, хлопче,— машинально сказав він, проходячи повз Майка,— непогане сховище?

— Можна подивитися всередині? — швидко запитав Фостер.— Можна мені спуститися вниз?

Впізнавши хлопчика, продавець зупинився.

— Так ти той самий,— повільно проказав він,— те чортеня, що завжди нам набридає?

— Мені б хотілося спуститися вниз лише на кілька хвилин. Слово честі, я нічого не поламаю. Я навіть ні до чого не доторкнуся.

Продавець завагався: хлопчак причепився, як реп'ях. Та в нього були батько й мати, а ця обставина робила можливим продаж. Справи йшли кепсько: кінець вересня, а період спаду ще не минув. Від того, що скажеш хлопцеві: «Не муляй мені очі», компанія користі не матиме. Не матиме і він преміальних за продане сховище. Однак, з другого боку, коли всякий буде там лазити, теж користі ніякої.

— Не можна! — нарешті сказав продавець.— Хай приходить твій старий. Він бачив нашу виставку?

— Бачив,— видушив Майк.

— Що ж йому заважає? — Продавець широко махнув рукою в бік осяйного зразка.— Ми на вигідних умовах купимо у нього старе сховище з урахуванням амортизації й застарілої конструкції. Якого року у вас сховище?

— У нас взагалі немає сховища. Батько каже, що купувати сховище — то кидати гроші на вітер. Він каже, що вони намагаються залякати людей, щоб ті купували непотрібні їм речі. Він каже...

— Твій батько — антиоборонець?

— Так,— сумно відповів Майк.

— Гаразд, хлопче. Жаль, що ми не можемо мати з тобою справи. Не ти в цьому винен.— Продавець завагався.— А що таке з твоїм батьком? Він що, жертвує тільки на патрульні літаки?

— Ні!

Продавець тихенько вилаявся. Той тип — просто заєць, що хоче проїхати коштом інших. Він теж у безпеці, оскільки решта членів суспільства жертвують тридцять процентів своїх прибутків на утримання постійно діючої машини оборони. Такі типи є в будь-якому місті.

— Невже не можна спуститися туди хоча б на хвилинку? — не витримав Майк.— Я нічого не зламаю. Тільки один раз!

— А хто купуватиме наші вироби, якщо ми дозволятимемо дітям лазити там? І як то можна стати антиоборонцем? — Продавця брала цікавість.— Що, твій батько завжди дотримувався цих поглядів?

— Батько каже, що вони продали людям стільки автомобілів, пральних машин і телевізорів, скільки ті могли купити. Він каже, що від патрульних літаків і бомбосховищ мало користі. Він каже, що заводи можуть без кінця випускати гармати та протигази і, поки люди житимуть у страху, вони платитимуть за них. Адже люди гадають, що коли вони перестануть платити, то ризикують бути вбитими. Людині може набриднути купувати щороку новий автомобіль, проте вона ніколи не перестане купувати сховища, тому що боятиметься за життя своїх дітей.

— А ти в це віриш? — спитав продавець.

— О, я б дуже хотів, щоб у нас було ось таке сховище! — відповів Майк Фостер.— Я спав би у ньому щоночі.

— А може, ніякої війни й не буде,— сказав продавець. Чуття підказало йому, що хлопчик боїться, і він добродушно усміхнувся до Майка.— Не слід так боятися... Ти, мабуть, надто часто дивишся відеострічки. Більше грайся на повітрі.

— Нагорі ніхто не може почувати себе в безпеці,— повторив Майк слова вчительки.— Для цього треба спускатися під землю. А мені нема куди спускатися.

— Скажи своєму старому, щоб зайшов до нас,— ніяково промимрив продавець.— Може, нам пощастить переконати його і він купить сховище. Скажи, щоб він спитав Білла О'Нейла. Добре?

Майк подався геть від магазину в темряву вечірньої вулиці. Він знав, що йому вже слід бути дома, та ноги насилу несли його. Стомлений, він згадав слова викладача фізкультури, сказані за день до цього на уроці. Клас тренувався в затриманні дихання під час бігу. У Майка це не виходило — його товариші по школі, почервонівши від натуги, все ще бігли, затримуючи повітря в легенях, а він зупинився, зробив видих і почав судорожно ковтати повітря.

— Фостер,— злісно сказав тоді викладач,— ти мертвий. Ти це знаєш? Коли б це сталося в момент хімічного нападу...— З докором похитавши головою, він додав: — Відійди убік і потренуйся сам. Якщо хочеш залишитися живим, постарайся добитися кращих результатів.

З веранди будинку Майк побачив, що у вітальні вже горить світло. Звідти долинав батьків голос і ледве чутно — материн. Мати була в кухні. Хлопчик зачинив двері й скинув пальто.

— Це ти? — спитав батько. Боб Фостер сидів, розкинувшись у кріслі. У нього на колінах лежали звіти роздрібного меблевого магазину.— Де ти пропадав? Обід чекає на тебе цілих півгодини.

Батько сидів без піджака. Закачані рукава сорочки відкривали тонкі, але мускулясті руки. Очі великі й темні, негусте волосся. Він неспокійно перекладав папери.

— Пробач,— Майк понурив голову.

Батько уважно подивився на кишенькового годинника.

— Іди помий руки. До речі, де ти так затримався? — Він пильно глянув на сина.— Що з тобою? Ти не хворий?

— Я ходив у діловий квартал,— відповів Майк.

— Що ти там робив?

— Дивився останні зразки сховищ.

Батько нервово схопив купку звітів і квапливо почав пхати їх у папку. Його тонкі губи були міцно стулені, чоло прорізали глибокі зморшки. Він зігнувся, щоб зібрати папери, що розлетілися на всі боки. Майк навіть не спробував допомогти батькові.

Обідали мовчки. Здавалося, всі захоплені їдою й не помічають одне одного.

— Що ж ти там бачив? — заговорив нарешті батько.— Усе той самий мотлох?

— Там виставлено останню модель 1972 року,— відповів Майк.

— Вона ж нічим не відрізняється від моделі 1971 року! — Батько злісно кинув виделку.— Кілька нових пристосувань, трохи більше хрому. Ото й усе. Правду я кажу?

— У нових моделей,— пояснив Майк батькові,— ліфт не заклинюється. Він не застрягне в шахті на півдорозі. Треба тільки зайти туди, а все інше робиться автоматично.

— Наступного року випустять ліфт, який сам підхопить тебе і спустить у сховище,— ущипливо сказав батько.— Ця модель застаріє, як тільки продадуть її. Мета тут одна — примусити людей купувати нові моделі сховищ. Вони випускають їх одну за одною. Ми живемо ще в 1971 році. Чому ж продається модель 1972 року? Невже не можна зачекати?

— Тоді давай купимо стару модель,— випалив Майк.— Мені байдуже, яку. Можна навіть уживану.

— Ні, тобі хочеться саме нову... Все у ній має виблискувати й сяяти, щоб сусіди були приголомшені. У сховищі має бути якнайбільше циферблатів із стрілками і всіляких механізмів. І скільки ж коштує отака іграшка?

— Двадцять тисяч доларів.

Батько зітхнув.

— Двадцять тисяч за таку...

— Компанія надає пільгові умови, коли купується на виплат.

— Ще б пак! Виплачувати доведеться до кінця життя. Ще проценти за розстрочку та додаткові націнки. А на скільки дається гарантія?

— На три місяці.

— Що ж буде, коли вона поламається? Напевно, припиниться подача очищеного, знезараженого повітря. Сховище може навіть розвалитися через три місяці.

— Ні, не розвалиться,— Майк похитав головою.— Сховище велике й надійне.

Батько почервонів. Він згадав увесь свій багатий на невдачі життєвий шлях. Нелегко йому було вибитися в люди! Йому доводилось складати цент до цента. Спочатку він був бухгалтером у роздрібному меблевому магазині, потім став директором і, нарешті, власником.

— На нас наганяють страх, щоб діло їхнє не прогоріло! — у відчаї крикнув він дружині й синові.— Вони бояться нової депресії.

— Бобе! — звернулася до нього дружина спокійним і рівним голосом.— Годі вже сперечатися. Це нестерпно.

— Про що ти там говориш? — промимрив він.— Я стомився. Ці кляті податки! Як важко тепер дрібному торговцеві не розоритися! На нас лягає тягар конкуренції з великими універмагами. Потрібен якийсь закон.— Голос його поступово затих.— Піду приляжу на канапу й засну.

— Ти все ж таки купиш сховище! — гукнула йому вслід дружина.— Просто нестерпно слухати всі оті плітки про нас. Куди б я не пішла, що б я не робила, всюди тільки й чую розмови про нас. Ми послідущі у всьому місті. Усі, крім нас, платять за ці штуки, що кружляють над головою.

— Ні,— гостро сказав Боб Фостер,— я не зможу купити сховище.

— Чому?

— Тому що не маю грошей.

Запала тиша.

— Ти всі гроші вгатив у цей магазин,— напосідала дружина.— Та він однаково майже не дає прибутків. Дерев'яні меблі вже нікому не потрібні. Ти став свого роду анахронізмом.

Боб Фостер важко зітхнув.

— Не треба сваритися. Поговоримо про це потім.

— Завжди потім,— гірко мовила дружина.

— Піду готувати уроки.— Майк пішов за батьком. На його обличчі застиг якийсь дивний вираз.

У вітальні було тихо. Відеоприймач був вимкнутий. У кухні місіс Фостер керувала апаратурою для приготування їжі на наступ-

ний місяць. Скинувши черевики, Боб Фостер ліг на канапі. Його обличчя було сіре від утоми.

Майк нерішуче зупинився, потім звернувся до батька:

— Можна тебе запитати?

Батько щось промурмотів і розплющив очі.

— Що ти сказав? — спитав він.

Майк сидів, дивлячись йому в обличчя.

— Розкажи ще раз, як ти давав поради президентові.

Батько трохи підвівся, зіпершись на лікоть.

— Я ніяких порад президентові не давав. Я просто поговорив з ним.

— Разкажи мені про це.

— Я ж тобі розповідав уже мільйон разів.

— Який він мав вигляд? — спитав син.

— Він мав вигляд...— почав батько свою розповідь, яку він повторював протягом багатьох років і запам'ятав слово в слово,— він мав такий самий вигляд, як і тепер на екрані відеоприймача.

— А чого він сюди приїжджав? — з жадібною цікавістю спитав Майк, хоч і знав усю історію до найменших подробиць. Президент був його героєм, людиною, якою він захоплювався над усе в світі.

— Президент подорожував. І тут опинився проїздом.

— Що ж то була за подорож? — спитав син.

— Він відвідував усі міста країни. Президент цікавився, як у нас ідуть справи. Він з'ясував, чи досить купили ми патрульних винищувачів і сховищ, доз протичумних щеплень, протигазів і радіолокаційних установок для відбиття нападу. «Дженерал електронікс корпорейшн» тоді тільки відкривала свої величезні демонстраційні салони, виставки, усе там сяяло, виблискувало і коштувало надзвичайно дорого. Уперше демонструвалися засоби захисту для окремих родин.— Губи батькові скривилися.— Усе це продавалося на пільгових умовах, на виплат. Довкола реклами, плакати, прожектори, квіти...

— Тоді в місті піднесли прапор готовності,— перебив його Майк.— Того дня він вручив прапор. Усі кричали від захвату, скрізь лунали вітальні вигуки.

— Ти все це пам'ятаєш?

— Та наче пам'ятаю,— сказав Майк.— Пам'ятаю, як усі кричали. Було жарко. Це ж відбувалося в червні?

— Так,— відповів батько,— десятого червня тисяча дев'ятсот шістдесят п'ятого року. Небагато міст одержали тоді великий зелений прапор. Люди все ще купували автомобілі й телевізори.

— Президент вручив прапор тобі, чи не так? — спитав син.

— Відверто кажучи, він вручив його усім нам, торговцям. Усе влаштувала Торгова палата. Якоюсь мірою конкуренція між містами: хто придбає більше і швидше. Завдання полягало в тому, щоб забезпечити благоустрій міста й водночас стимулювати бізнес.

— Розкажи, що він тоді говорив,— прошепотів Майк.

Батько дістав з кишені люльку і тремтячими руками запалив її.

— Президент тоді сказав: «Ось вам прапор, хлопці. Ви зробили велику справу».— Боб Фостер закашлявся, коли дим потрапив йому в горло.— Обличчя у президента було червоне, але не від збентеження — просто засмагле. Він витирав піт і усміхався. Він умів володіти собою. Багатьох жителів знав на ймення. Розповів смішний анекдот.

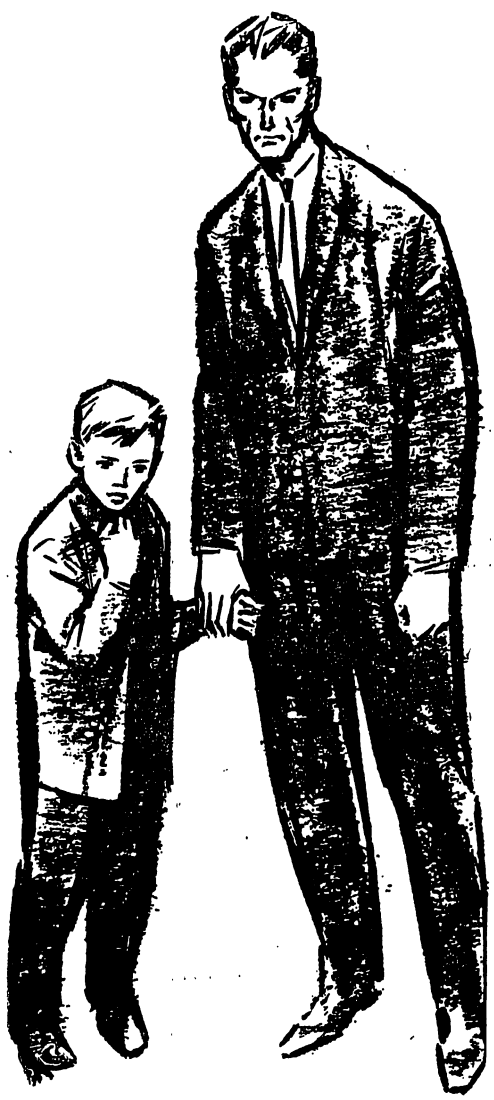

— Він так далеко їхав, аж до нашого міста, і ти розмовляв з ним.— Очі в хлопчика розширилися від благоговійного захвату.

— Так, розмовляв,— відповів батько.— Всі кругом вигукували вітання. Піднесли прапор, величезний зелений прапор готовності.

— І ти сказав...

— Я йому сказав: «І це все, що ви нам привезли? Клапоть зеленої тканини?» — Боб Фостер глибоко затягнувся.— Отоді я й став антиоборонцем. Тільки на той час я ще не знав, що це таке. Я зрозумів, що ми полишені на самих себе. Нас зв'язував тільки клапоть зеленої тканини. Адже ми являємо собою величезну кількість розрізнених містечок, малесеньких фортець. Поступове повернення до середньовіччя. Кожне містечко має набирати й утримувати свою армію...

Боб Фостер сів. Його обличчя потемніло від утоми.

— Скільки коштує ця клята штука? — хрипко запитав він.— Я маю на увазі сховище.

Майкове серце перестало битися.

— Двадцять тисяч доларів.

— Сьогодні четвер. Ми підемо по нього з матір'ю в суботу. Купимо його на умовах пільгової розстрочки. Восени, як правило, зростає ділова активність. У цей час звичайно купують дерев'яні меблі для різдвяних подарунків.

— Ну, вирішено?

Майк не міг говорити, він тільки кивнув.

— Чудово,— батько рвучко підвівся з канапи.— Тепер тобі більше не треба буде розглядати його крізь вітрину.

●

Бригада робітників, одягнутих у коричневі спецівки з написом на спині: «Дженерал електронікс», встановила сховище. Це коштувало двісті доларів. Подвір'я після всього мало такий самий вигляд, як і до встановлення сховища. Землю й кущі повернули на попереднє місце.

Майк Фостер стояв з матір'ю на задньому ганку, оточений сусідами, що захоплювалися сховищем.

— Ну от,— нарешті сказала місіс Керолайн,— тепер і у вас є сховище, та таке, що кращого й не знайдеш.

— Це правда,— погодилась місіс Фостер.— Одразу почуваєш себе інакше.

— Так, звичайно,— погодився містер Дуглас, що мешкав у кінці вулиці.— Тепер вам є де сховатися.— Він підніс товстенну книгу інструкцій, залишену робітниками.— Тут сказано, що сховище може мати запаси всього потрібного на цілий рік. Можна жити в ньому протягом дванадцяти місяців, не вилізаючи.— Він захоплено похитав головою.— Моє сховище старе, зразка 1969 року. Воно розраховане лише на шість місяців. Мабуть...

— Для нас добре і це,— втрутилася його дружина.

Але в її голосі бриніла заздрість.

— Можна нам спуститися й оглянути сховище, місіс Фостер? Адже воно уже в стані готовності?

Майк щось мугикнув і пішов уперед. Мати усміхнулася, зрозумівши його бажання.

— Він повинен спуститись першим, щоб оглянути сховище — воно ж куплене для нього.

Обережно, ніби боячись доторкнутися до чого-небудь, Майк зайшов до шахти. Люк був завеликий для нього. Його розраховано на дорослого чоловіка. Коли хлопчик ступив на підлогу кабіни, ліфт почав спускатися темною шахтою до корпусу сховища.

Світло внизу ввімкнулося автоматично. Сховище пахло фарбою й мастилом; під хлопчиком глухо рокотали генератори. Як тільки зайшов Майк, автоматично ввімкнулася система очищення і знезараження повітря. Лічильники і циферблати на голій бетонній стіні раптом ожили.

Хлопчик сів на підлогу й підібгав коліна до підборіддя. Вираз обличчя у нього був серйозний, очі широко розплющені. Звуки знадвору сюди не проникали. Майк ладний був сидіти тут вічно, не рухаючись з місця. Сховище було повністю укомплектоване. Тепер він нічого не потребував і нічого не боявся.

Раптом він закричав. Його гучний, тріумфуючий крик луною покотився по приміщенню, відбиваючись від стін. Ця луна майже оглушила його. Він заплющив очі, міцно стиснув кулаки. Серце повнилося радістю.

●

Наступного ранку школярі про все довідалися ще до того, як прийшов Майк. Коли він підходив до школи, вони зустріли його захопленими вигуками. Вони радісно усміхалися й підштовхували один одного ліктями.

— Правда, що твої батьки придбали нове сховище «Дженерал електронікс», модель «С-72»? — спитав Ерл Пітерс.

— Правда,— відповів Майк. Душу його сповнювала спокійна впевненість, якої він раніше не знав.— Заходьте коли-небудь,— сказав він умисне недбало,— я вам покажу його.— І він пройшов мимо, відчуваючи на собі їхні заздрісні погляди.

— Ну, Майку,— сказала місіс Каммінгс наприкінці дня, коли хлопчик ішов додому,— який у тебе настрій?

— Добрий,— признався він.

— А твій батько зробив внесок на утримання патрульних винищувачів?

— Так, зробив.

— А ти маєш перепустку у шкільне сховище?

Щасливий, він показав учительці невеличкий браслет на зап'ястку.

— Батько послав чек у міський банк на всі заходи одразу. Він сказав, що коли вже купив сховище, то внесе гроші й за все інше,— сказав хлопчик.

— Тепер ти маєш усе те, що й інші школярі,— усміхнулася йому учителька.— Я рада за тебе. Тепер ти... такий як і всі.

Наступного дня радіогазети-автомати повідомили про нову «проникаючу» шрапнель росіян.

Боб Фостер стояв посеред вітальні, тримаючи газетну стрічку в руках. Його худе обличчя розчервонілося від люті й відчаю.

— Прокляття, це ж справжня змова! Тільки встигли ми купити сховище, як ця несподівана звістка. Ось поглянь! — Він сунув стрічку дружині.— Я ж казав тобі, що так воно й буде!

— Я вже бачила,— злісно озвалася місіс Фостер.— Невже ти гадаєш, що світ стоятиме на місці заради тебе? Вони ж постійно вдосконалюють зброю, Бобе. Минулого тижня повідомили про якісь пластівці, що проникають крізь пори речовини. Тепер оця шрапнель... Невже ти думаєш, що вони зупинять колесо прогресу заради того, що ти нарешті поступився й вирішив купити сховище?

Чоловік і дружина дивилися одне на одного.

— Що ж тепер робити? — тихо спитав Боб Фостер.

— Я чула, нібито збираються пускати адаптери,— сказала місіс Фостер, виходячи в кухню.

— Які там ще адаптери?

— Щоб не треба було купувати нових сховищ. Була передача по відеоекрану. Незабаром буде випущено на ринок якусь металеву решітку, що не даватиме дробинкам просвердлювати стіни сховища, і вони вибухатимуть на поверхні.

— А скільки це коштуватиме?

— Ціни ще не оголошено.

Майк Фостер, згорбившись, сидів на канапі і слухав розмову батьків. Він довідався про все ще в школі, якраз під час уроку по розпізнаванню диких ягід. Вони вивчали зразки диких ягід у пробірках, щоб уміти відрізняти їстівні від отруйних, як раптом продзеленчав дзвінок, сповіщаючи про загальні збори. Директор оголосив повідомлення про «проникаючу» шрапнель, а потім прочитав чергову лекцію про подання невідкладної допомоги при зараженні новими, недавно виведеними тифозними бацилами.

●

Батьки все ще сперечалися.

— Доведеться купити решітку,— спокійно заявила місіс Фостер.— Коли у нас її не буде, то це все одно, що у нас не буде сховища. Шрапнель спеціально призначена для проникання крізь поверхню сховища і самонаведення на тепло. Як тільки вони розпочнуть її масове виробництво...

— Куплю решітку! — сказав Боб Фостер.— Куплю решітку проти «проникаючої» шрапнелі і все, що б не випустили. Куплю геть усе, що є в продажу.

— Навіщо так панікувати?

— Між іншим, ця гра має одну безперечну перевагу перед збутом автомобілів чи телевізорів. Такі товари просто доводиться купувати. Це не предмет розкоші — їх купують не для того, аби вразити сусідів чимось небаченим, грандіозним, без чого можна обійтися. Від того, чи купимо ми ці предмети, залежить саме життя, без них ми загинемо. Адже завжди казали: щоб продавати, слід нагнати на людей страху, викликати в них почуття невпевненості. Та ця витівка сильніша за все, що було досі: ніякі засоби проти випадання волосся не витримують порівняння з нею. Якщо не купиш, то загинеш. Найпереконливіший довід на користь купівлі: купуй або гинь! Такий новий девіз у торгівлі. Встанови у себе на подвір'ї блискуче, найсучасніше сховище від водневих бомб фірми «Дженерал електронікс» або ж гинь.— Боб Фостер стис голову долонями.— Гаразд, здаюся, попливу за водою до кінця. Я куплю ту кляту решітку на різдво...

Решіткові адаптери фірми «Дженерал електронікс корпорейшн» зробили сенсацію.

Майк Фостер поволі йшов вечірньою вулицею, заповненою людьми. В кожній вітрині сяяли решітки всіляких форм і розмірів, для всіх типів сховищ, дорогі й дешеві, доступні для всіх. На вулицях гомоніла весела і збуджена різдвяна юрба: навантажені пакунками й одягнуті в теплі пальта люди добродушно штовхали одне одного. В повітрі кружляли сніжинки, зняті поривами грудневого вітру. Скрізь сяяли вогні й неонові реклами, яскравіли величезні вітрини.

Майків дім поринув у темряву й мовчання. Батьки ще не повернулися з магазину. Справи у батька йшли погано, і мати заступала одного з клерків.

Майк недовго залишався у вітальні. Він навпомацки вийшов через задні двері на ганок.

Щодня, повернувшись додому, він спускався у сховище, під захист його сталевого корпусу. Все повторювалося, як і першого дня. Тут було безліч консервів, книжок, ві-

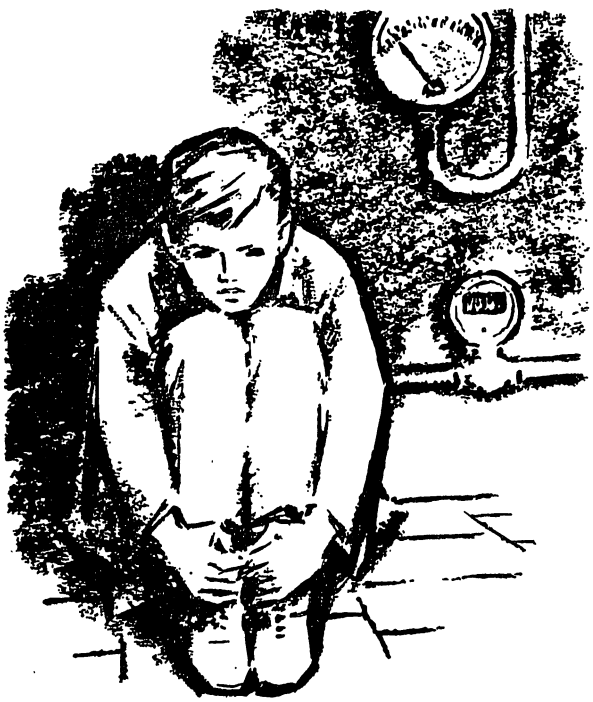

деострічок, стрічок звукозапису, репродукцій на стінах, яскравих тканин і навіть ваз із квітами.

Він проводив дві найщасливіші години у сховищі в цілковитій самотині. Після обіду він ішов туди і залишався там до тієї години, коли треба було вкладатися спати. Іноді пізно вночі, коли батьки давно вже спали, він тихенько вставав, крадькома йшов до шахти сховища і спускався в глибину — вже до ранку.

Майк невпевнено зійшов східцями ганку й завмер. Перед ним зяяла величезна яма. В небо дивилася широко розкрита порожня, беззуба паща. Сховище зникло.

Майк похолов. Час ніби зупинився. Хлопчик стояв непорушно, тіло його втратило гнучкість — воно закам'яніло. Він все ще дивився у величезну яму, де колись містилося рятівне сховище.

— Ти давно тут? — Батько торкнув його за плече.

Майк машинально повернувся і мовчки рушив до будинку.

— Я навмисне вийшов раніше з магазину. Мені хотілось бути тут до того, як ти прийдеш,— почав батько.

— Сховища більше немає.

— Так, немає,— голос був холодний, мертвий.— Сховища більше немає. Пробач мені, Майку, я зателефонував у контору фірми й попросив, щоб його забрали.

— Чому?

— Я вже не міг сплачувати внесків. Замість меблів на різдво тепер усі купують решітки.

На хвилину батько замовк, потім гірко провадив далі:

— Фірма ще «порядно» повелася зі мною. Мені повернули половину внесеної суми.— В голосі його вчувалася іронія.— Я знав, що коли поверну сховище до настання різдва, то фірма не роздушить мене остаточно. Адже сховище можна перепродати.

Майк наче нічого не чув.

— Постарайся зрозуміти,— суворо заговорив батько.— Питання стояло так: або сховище, або магазин. Коли б ми втратили магазин...

— Ми втратили б і все інше,— закінчив хлопчик.

Батько схопив Майка за руку.

— Тоді ми однаково втратили б сховище.— Його тонкі, сильні пальці судорожно вчепилися в синову руку.— Ти ж уже дорослий, міг би й зрозуміти. Ми ще купимо сховище. Трохи згодом, може, не найбільше й найдорожче, а якесь купимо. Ми помилилися. Мені воно виявилося не під силу, особливо коли треба було купувати ще ці чортячі адаптери. Та я й далі плачу за патрульні винищувачі й роблю внески за твоє місце у шкільному сховищі. Це не питання принципу,— закінчив він з відчаєм у голосі.— Я просто не потягну... Ти розумієш, Майку? Я не міг інакше...

Майк вивільнив руку й пішов до виходу.

— Ти куди? — Батько подався за хлопчиком.

Пронизливий нічний вітер закрутив круг нього снігові вихорі. Вітер і пітьма. Більше нічого.

●

Білл О'Нейл стомлено глянув на годинника. Пів на десяту. Нарешті можна зачинити двері, замкнути величезний магазин і поринути в людську юрбу.

— Слава богу! — зітхнув він, одчиняючи двері, щоб випустити останню покупницю — літню даму, навантажену пакунками.

— На сьогодні все,— сказав Расті Коннерз, що стояв біля каси.— Я полічу гроші, а ти обійди приміщення та перевір, чи все гаразд. Переконайся, що всі вийшли.

О'Нейл відкинув назад своє світле волосся і трохи попустив вузол краватки. Задоволений, він запалив сигарету і пішов уздовж величезних експонатів і приладів, що їх випускала фірма «Дженерал електронікс корпорейшн». Нарешті він підійшов до величезного сховища, що займало всю центральну частину залу.

Сходами він піднявся до шахти і став на площадку ліфта. З м'яким шипінням ліфт опустився, і через кілька секунд Білл опинився у внутрішньому відсікові.

В кутку, згорнувшись у клубочок, сидів Майк Фостер. Він поклав підборіддя на коліна й обхопив щиколотки худорлявими руками.

— Боже! — вигукнув О'Нейл.— Та це ж той самий хлопець!

Майк мовчав.

— Якого біса ти тут? — спитав О'Нейл. Він був здивований і роздратований.— Здається, твої батьки вже купили таке сховище? — Потім він пригадав: — Цілком правильно, та нам довелося взяти його назад.

На ліфті спустився Коннерз.

— Чого ти там застряв? — Побачивши Майка, він замовк.— Що він тут робить? Випровади його та ходімо додому.

— Ходімо, хлопчику,— ласкаво сказав О'Нейл.— Час додому.

Майк не зрушив з місця.

Вони подивилися один на одного.

— Мабуть, доведеться його силоміць витягати звідси,— похмуро сказав Коннерз.

Він скинув піджак і жбурнув його на дезактивуючий прилад.

Потрібні були зусилля двох чоловіків, бо хлопчик чинив відчайдушний опір. Він чіплявся, брикався. Чоловіки мовчки донесли хлопчика до головного виходу, викинули на вулицю й зачинили двері.

— Ух! — зітхнув Коннерз, опустившись на стілець біля прилавка.

Рукав у нього був подертий, на заюшеній кров'ю щоці подряпина, волосся розкуйовджене.

— Може, покликати поліцію? З цим хлопчиком щось негаразд.

О'Нейл стояв біля дверей і дивився в темряву. Хлопчик сидів на тротуарі.

— Він ще й досі там,— тихо промовив він.

Люди штовхалися, обминаючи хлопчика. Нарешті хтось зупинився й підвів його на ноги. Майк випручався і зник у темряві.

— Що за чортівня! — промовив О'Нейл, витираючи обличчя хусточкою.

— Що з цим хлопчиськом? Адже він не промовив і слова.

— Різдво — найменш підхожий час для того, щоб повертати куплені речі,— сказав сумовито О'Нейл.— А жаль. Я хотів би, щоб сховище залишилося у них.

— З якої речі? — знизав плечима Коннерз.

— Чому ж, хай йому чорт, ми не можемо зважити на їхнє становище? Можна було б... Можна було б продати таким людям сховище за оптову ціну.

Коннерз злісно глянув на нього.

— За оптову ціну? Тоді всі схочуть за оптову ціну. Це буде несправедливо. А крім того, чи довго витримає «Дженерал електронікс корпорейшн», якщо вестиме справи в такий спосіб?

— Гадаю, що не дуже довго,— неохоче погодився О'Нейл.

— Отож! — Коннерз уривчисто засміявся.— Піди випий чого-небудь. У холодильнику є пляшка віскі. Зігрієшся, перш як іти додому. Вип'єш і одразу відчуєш себе краще.

...Майк Фостер блукав темними вулицями в юрбі людей, що поспішали з покупками додому. Він нічого не помічав: люди штовхали його, та він навіть не відчував цього. Довкола горіли вогні, лунав сміх, чути було гудки автомобілів. Майк зовсім отупів, його мозок ні на що не реагував.

Праворуч від нього, на тлі чорного неба сліпуче сяяла неонова реклама — яскрава і барвиста: «Хай буде мир на землі, хай запанує добра воля поміж людей! Громадське сховище. Плата за вхід — 50 центів».

З англійської переклали Олександр БЕРГ та Галина ПЕТРОВСЬКА